

BÓCZ ENDRE

Adatgyűjtés, felderítés, nyomozás

Gondolatok a szemléletről és a terminológiáról

A címben felsorolt szavak a kriminalisztikai szóhasználatban a leggyakoribb kifejezések közé tartoznak, és szinte mindenki úgy gondolja: általánosan elfogadott jelentésük van. Aki azonban utánanéző – akár valamilyen szaklexikonban, akár a szakirodalomban –, nem kis meglepetéssel tapasztalhatja, hogy ez tévedés; a lexikonokban széles jelentéstartomány kapcsolódik hozzájuk¹, és a szakirodalomban gyakran még ugyanannak a szerzőnek a szóhasználata sem következetes. Mindamellett – talán azért, mert szinte mindenki magától értődőnek tartja az „általánosan elfogadott” jelentést – többnyire kísérlet sem történik e szavak jelentésének definiálására, holott ez egy szak kifejezésnél (*terminus technicus*nál) elengedhetetlen.

„Tény” és „adat”

A „tény” és az „adat” szavak kriminalisztikai jelentősége aligha igényel magyarázatot. A „tény” szó jelentését – a jelek szerint – köztudomásúnak tekintették, és ezzel nem is szoktak fáradozni.

Az „adat”-ról az első magyarországi kriminalisztikai tankönyvben ezt olvashatjuk: „[A]dat minden olyan jelenség, körülmény, amely közvetve vagy közvetlenül a bűncselekmény alanyi vagy tárgyi tényálladékára felvilágosítást nyújt és ezáltal a bűncselekmény elkövetési módjának és a tettes kilétének megállapításánál felhasználhatónak látszik.”² A következő – évtizedekig használatos – kriminalisztikai tankönyv szerint „[a]datnak tekinthető minden olyan tény, amely – közvetve, vagy közvetlenül – a bűncselekménnyel kapcsó-

¹ Lakatos János öt különböző szakszótárban ötféle meghatározást talált az „adat” jelentéséről. Lakatos János: A nyomozás, a felderítés és a bizonyítás kriminalisztikai alapfogalmai és alapösszefüggései. Rejtjel Kiadó, Budapest, 1998, 55. o.

² Vitéz Ridegh Rajmond – Olchváry-Milvius Attila: Bűnügyi nyomozástan. Hornyánszky Viktor Rt., M. Kir. Könyvnyomda, Budapest, é. n., I. kötet, 14. o. (kiemelés tőlem – B. E.). A „jelenség” és „körülmény” szavak értelmezésére már nem tértek ki a szerzők.

latban felvilágosítást nyújt és ezáltal a felderítés érdekében felhasználhatónak látszik”³.

Az utóbbi időben egyre szélesebb teret nyer az a felfogás, amely nem a tényt, hanem a *tényre vonatkozó ismeretet* tekinti „adat”-nak, és a „tény” fogalmának is szabatosan körülírt jelentést tulajdonít. E szerint a tény – fogalmilag – a világ megismerésére és értelmezésére szolgáló filozófiai kategória. *Ténynek tekinthető a világ bármely olyan jelensége, amely objektíve (tehát a megismerő személy akaratától függetlenül) térben, időben és okozati kapcsolatokban létezett vagy létezik, s így azonosítható és leírható.* Ami – bár létezhetne, s a jövőben létezhet is – még nem létezik, nem tény, csak (ténybeli) *lehetőség*.

Azok az időbeli, térbeli és okozati határok, amelyekkel a megismerni kívánt jelenségcsoportot körülírjuk, tetszőlegesen választhatók meg. Egyaránt tekinthető ténynek egy történelmi periódus több évszázados, egy bűncselekmény kitervelésének, megszervezésének és végrehajtásának néhány hetes, vagy akár csak néhány napos, avagy pár órás eseménysora, illetve egy közlekedési baleset történéseinek néhány másodperces szakasza.⁴ Ebben az írásban – nem vitatva más definíciók létjogosultságát – a „tény” és az „adat” szót ezzel a jelentéssel használom.

A tényre vonatkozó ismeret átadható; átadásának folyamata az *informálás*, és az *információ* a továbbított, átadott ismeret. Az olyan információ, amely az informált szemszögéből új ismeretet tartalmaz, *hír*. Az okozati kapcsolatok révén a tény más tényekkel – mint azok *következménye*, vagy *oka* – bizonyítható.⁵

Ez az értelmezés – mint említettem – mind szélesebb teret nyer ugyan, de távolról sem tekinthető általánosan elfogadottnak, és még kevésbé általánosan követettnek.

3 Garamvölgyi Vilmos (főszerk.): Kriminalisztika – Általános rész. BM Tanulmányi és Módszertani Osztálya, Budapest, 1961, 687. o. (kiemelés tőlem – B. E.). A „tény” mibenlétét ezúttal sem magyarázza a szerző.

4 Vö. Bócz Endre (szerk.): Kriminalisztika I. BM Duna Palota és Kiadó, Budapest, 2004, 91. o.; Balláné Füstér Erzsébet – Kunos Imre – Lakatos János: Bevezetés a kriminalisztikába. Harmadik, javított, átdolgozott kiadás. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2004, 63. o.

5 Tremmel Flórián a „bizonyító tény” kifejezést tautologikusnak, a „bizonyító ok” kifejezést félrevezetőnek minősíti – bár a tények közötti ontologikus kapcsolatot nem vonja kétségbe. Tremmel Flórián: Magyar büntetőeljárás. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2001, 216. o. Érvelése érdekes ugyan, de nem győz meg. Ezzel kapcsolatos álláspontomat lásd részletesen könyvemben: Bócz Endre: Büntetőeljárás jogunk kalandjai – sikerek, zátonyok, vargabetűk. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2006, 79. és köv. o.

Az „adat” szó – és származékai, így az „adatkiegészítés” és az „adatgyűjtés” – a nyomozással összefüggésben leggyakrabban használt kifejezések közé tartozik. Mégsem állítható, hogy szabatos, pontos jelentésük általánosan elfogadott lenne. Általánosnak tekinthető, hogy az „adat”, a „tény”, a „körülmény” és az „információ” szót szinonimáknak tekintik. Az sem ritka, hogy az „adat”-ot a „bizonyíték”-nál csekélyebb értékű jelenségnek tartják.⁶ Az „adatgyűjtést” e felfogás keretében úgy definiálják, mint valamiféle előkészítő és kiegészítő jellegű információszerző tevékenységet, amelynek célja „*az eljárás sikeres lefolytatásához szükséges feltételek biztosítása*”⁷.

A nyomozás kriminalisztikája azzal foglalkozik, hogy a múltban végbementő történések részleteit, mint tények összefüggő komplexumát, rekonstruálja.

A büntetőeljárás – mint tudjuk – egyfajta formalizált megismerési folyamat, amely azzal indul, hogy a nyomozó hatóság *tények bizonyos csoportjára vonatkozó ismeretekből* arra a feltételezésre (gyanúra) jut, hogy bűncselekmény történthetett. A kriminalisztikai értelemben felfogott nyomozás feladata a múltban lezajlott történet alkotó azon tények teljes körének a *hatósági* megismerése, amelyhez a tények gyanút keltő csoportja (is) tartozott, vagy következményként kapcsolódott. A megismerés (ismeretszerzés) azonban csak emberi pszichikum közreműködésével lehetséges; a hatóság, mint szervezet, maga *közvetlenül* nem tud ismereteket szerezni. Erre csak úgy képes, hogy az alkalmazottai – nevezzük őket a továbbiakban az egyszerűség kedvéért *beosztottnak* – (egyéni) érzékelnek, észlelnek, észleleteikkel és korábbi eredetű ismereteikkel logikai műveleteket végeznek, stb. – és végeredményben olyan ténybeli következtetésekre (elgondolásokra) jutnak, amelyek valóságtartalmát illetően pozitív vagy negatív meggyőződés alakul ki bennük. A beosztott az általa szerzett ismereteket köteles – a szervezet működési szabályai értelmében – megosztani hivatali előljáróival, és amennyiben közülük az, aki a szervezet nevében kijelentéseket tehet (ez rendszerint a vezető), elfogadja a beosztott ismeretét, ezzel egyben a hatóság ismeretévé is teszi.

6 Vö. Tremmel Flórián: *Bizonyítékok a büntetőeljárásban*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2006, 73–74. o. A szerző az „adat”-ot a „tény” *képmásának* nevezi ugyan, de hangsúlyozza, hogy a képmás nem feltétlenül hű – és szerinte ezért helytelen „[a] tény és a reá vonatkozó adat mechanikus azonosítása[.]”. Valójában az adat – vagyis a tényre vonatkozó ismeret – nem azonos a ténnyel, és a képmás nem szükségszerűen – sőt szükségszerűen nem – meríti ki azt az objektumot, amelyet tükröz.

7 Anti Csaba – Barta Endre – Bócz Endre – Illár Sándor – Lakatos János: *Krimináltaktika I. Rendőrtisztői Főiskola–Rejtjel Kiadó, Budapest, 2001, 64. o.*; Anti Csaba – Barta Endre – Bócz Endre – Kriszán István – Romasz Árpád: *Krimináltaktika I. Második, javított, átdolgozott kiadás. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2004, 52. o.*

A büntetőeljárás előkészítő szakaszában tehát a megismerés – a megismerő tevékenység – egyidejűleg, párhuzamosan, két csatornán folyik: egyfelől a beosztottak részéről egyénileg, másfelől a szolgálati úton tőlük kapott információk alapján, a „hatóság” (voltaképpen a hatóság nevében nyilatkozatni jogosult vezetők) részéről.

Az ideális az lenne, ha a két folyamat eredménye (a létrejövő két ismeretanyag) egyforma lenne. Ez gyakorlatilag lehetetlen ugyan, de jórészt mégis átfedik egymást, hiszen a hatóság ismeretei alapvetően a beosztottak egyénileg szerzett és továbbadott (jelentett) ismereteiből adódnak.

Az eltérés egyik forrása az lehet, hogy a beosztott nem minden egyénileg szerzett ismeretet ad tovább. Ez adódhat felületességből, fegyelmezetlenségből is, de ettől teljesen függetlenül, szükségszerűen előfordul még a legfegyelmesebb és legalaposabb beosztottal is. Amikor ugyanis a beosztott egy jelenséget érzéki úton is tanulmányoz, akkor a pszichikus folyamat nem korlátozódik az intellektuális megismerésre. Az ismeretszerzés élményének mindig van olyan összetevője, amelyet nem lehet szavakba önteni, megfogalmazni – és így továbbadni sem lehet. Előfordulhat, persze, az is, hogy egy érdektelennek tűnő mozzanatra vonatkozó ismeretet (adatot) – amely pedig a primer, sőt a szekunder emlékezetében⁸ akaratlanul még őrződik egy ideig – a beosztott, éppen mert jelentéktelennek véli, említésre méltónak sem tart, így arról az előjáró nem értesül. Emiatt a két ismeretanyagban mindig keletkezik mennyiségi különbség, de ez az eltérés akár érdektelennek is bizonyulhat, ha a kérdéses mozzanat (adat!) valóban irreleváns.

Előfordulhat azonban más is. Lehetséges, hogy további adatok megszerzése után és feldolgozása (a memória különböző szegmensei közötti cirkulálásuk) során, a velük végzett gondolati műveletek közben a jelentéktelennek vélt adat is felbukkan, kapcsolódik valamely újabb ismerethez, és így új értelmet nyer. Ennek eredményeként a korábban ismert adatok – vagy közülük egyesek – akár új megvilágításba is kerülhetnek. Az is lehetséges, hogy a korábbi adatok megszerzése idején kialakult tudattalan pszichikus jelenségek a további megismerési folyamatban aktivizálódva befolyásolják valamely új érzet vagy észlelet „helyi értékét”. Mindezek következtében a beosztott gondolataiban az ismert adatok összessége által tükrözött tények új összefüggésrendszerben jelenhetnek meg, és ha ez történik, akkor a beosztott és a ható-

⁸ Az emberi memória működésére lásd Romasz Árpád: Az emlékezet serkentését szolgáló műfogások és a kihallgatás különös formái. In: Bócz Endre (szerk.): Kriminálisztika II. BM Duna Palota és Kiadó, Budapest, 2004, 798. o.

ság (a vezető) ismeretanyaga között már nemcsak mennyiségi, hanem minőségi különbség alakul ki, és ez fenn is marad, amíg a vezető – az egyéni megismerési folyamat új eredményeiről értesülve – ki nem egészíti saját elgondolásait a számára eddig ismeretlen, új adattal. Ezzel a mennyiségi különbség megszűnik ugyan, a minőségi különbség viszont csak akkor tűnik el, ha az adatok értékelésében és értelmezésében is közös nevezőre jutnak.

A minőségi különbség nem jelent egyszersmind értékkülönbséget. Egy ismeret értéke annak a függvénye, hogy igaz-e. Az összefüggő ténykomplexum egészére vonatkozó gondolatra ez úgy érvényes, hogy az adatokból logikai úton felépített elképzelések közül melyik tükrözi híven, adekvát módon a rekonstruálni kívánt történetet, vagyis melyik az *igaz*. Ez nem attól függ, hogy mi a beosztása annak, akitől az elképzelés származik. Kétségtelen, hogy egyazon múltbeli eseményre vonatkozóan két eltérő elképzelés mindegyike egyidejűleg nem lehet igaz, az viszont nem kizárt, hogy mindegyik téves legyen.

Az adatgyűjtésről

Az egyéni megismerésben a szubjektum – esetünkben a beosztott – korábbi eredetű egyéni ismeretei és tapasztalatai meg az ezeket hordozó, aktuálisan előbukkanó emlékképei is szerepet játszanak. „*Emlékezete*” van a hatóságnak is: a regisztrált ismeretek gyűjteményei, a hatósági nyilvántartások, de az nem az emberi emlékezet módjára működik. Véletlenszerűen semmi nem bukkan belőle elő, és arra jogosult vezető által érdektelennek minősített értesülés nem is kerül bele, tehát elő sem hívható.

Lényeges itt a *kiinduló adatbázis*, vagyis azoknak a tényekre vonatkozó ismereteknek az összessége, amely a *nyomozó hatóságnak és annak a beosztottnak*, akinek az ügy feldolgozása a feladata, aktuálisan rendelkezésére áll.

Elsőrendű fontosságú, hogy a feldolgozással foglalkozó beosztott a számára közvetlenül hozzáférhető adatokat mielőbb megszerezze, de így szerzett ismereteit egészítse ki azokkal is, amelyek az ügyre vonatkozóan a hatóság adatbázisaiban (nyilvántartásaiban) – sőt esetleg más hatóságok vagy szervezetek nyilvántartásaiban – találhatók.

A kiinduló adatbázisban és az adatgyűjtő munka korai fázisában gyakran szerepelnek olyan adatok, amelyek a feltételezett bűncselekményt alkotó történések szempontjából valójában irrelevánsak; ezeket – a kérdéses adatforrásra vonatkozó további ismeretek birtokában – ki lehet, és ki is kell zární. Ehhez természetesen a szükséges kiegészítő adatokat is meg kell szerezni

(például a betörés helyszíni szemlénél talált minden ujjnyomot rögzíteni kell, mert azok mind a kiinduló adatbázis elemei; a háziaktól származók azonban irrelevánsak, de kizárni csak akkor szabad őket, amikor eredetük – a szükséges ujjnyomatok birtokában – tisztázódott). A kiinduló adatbázis alapján a *további adatforrásokra* vonatkozó feltevéseket kell kidolgozni, és ezeket ellenőrizni kell, majd az így kapott ismeretek alapján megnyíló lehetőségeket kell kiaknázni, ami szintén újabb adatokat eredményezhet.

Mondható, hogy ez tulajdonképpen a nyomozás. Valóban; a *nyomozás tulajdonképpen adatgyűjtés és -feldolgozás*.⁹ Az adatgyűjtés következtében a beosztottnak az esetre vonatkozó ismeretei és – ezek előírászerű adminisztrációja, a közte és a hatóság közötti normális információáramlás révén – egyben a hatóság ismeretei is bővülnek. Az eljárásjogi értelemben vett nyomozás¹⁰ a tartalmát tekintve tehát felfogható úgy is, mint alakszerűen adminisztrált adatgyűjtés, kiegészítve a hozzá kapcsolódó hatósági intézkedésekkel.

Az adatgyűjtéssel összefüggésben a krimináltaktika tudományában részletes fogalomrendszer alakult már ki, amely aprólékosan ismerteti az alkalmazott szakkifejezések (adatforrás, adatszolgáltató stb.) jelentését. Ami az „adat” mibenlétét illeti, a korábban adott meghatározást változatlanul irányadónak tekintem ugyan, de megjegyzem, hogy a jogszabályok megkülönböztetik az adatoknak egyes körülmények között (személyes adat, bünyügyi személyes adat, egészségügyi személyes adat, közérdekű adat, minősített adat stb.¹¹), amelyek megszerzésére és kezelésére sajátos jogi előírások vonatkoznak. Ezekhez természetesen az adatgyűjtésnél is igazodni kell.

Az adatgyűjtéssel a megismerést végző szubjektum – az eljáró beosztott és az általa képviselt hatóság – célja az, hogy egy konkrét feladat megoldására irányuló cselekménysor újabb és újabb, *célszerűen következő* elemének meghatározásához szükséges, de aktuálisan hiányzó ismereteket megszerezze. Ilyen típusú ismeretbővítésre egy-egy feladat megoldásához az élet minden területén szükség van; az ismeretszerzés alapvető útja pedig az érzékelés, észreveszés és az észlelés. A bünyügyi munkában – akárcsak az élet más területein is – ezt az utat kell járni.

A megismerendő adatokat a rendelkezésre álló adatbázis, valamint az ügy természete szabja meg, megismerésük lehetőségét pedig az *adatforrások* nyújtják. Ezek felkutatása és az adatok kinyerése, valamint feldolgozása már

⁹ Vitéz Ridegh Rajmond – Olchváry-Milvius Attila: i. m. 14. o.

¹⁰ Ezen a nyomozás elrendelésétől/megindításától a megszüntetéséig vagy a vádemelésig tartó eljárási szakaszt értem.

¹¹ Anti Csaba – Barta Endre – Bócz Endre – Krispán István – Romasz Árpád: i. m. 53. o.

az 1936-ban kiadott *Bűnügyi nyomozástan* című (csendőrségi) tankönyvben is szerepelt, tehát erre – úgy gondolom – nem szükséges sok szót vesztegetni. Az 1960-as években azonban a hazai kriminalisztika szemléletében lényeges változások történtek, és ezek hatása máig érzékelhető, így inkább erre térek ki.

A szemléletváltozás gyökerei az 1950-es évek közepére, a „szocialista törvényesség” megszilárdítására szánt 1954. évi V. törvényre nyúlnak vissza. Ekkor öltött egyre határozottabb alakot – a „*terheltként való felelősségre vonást elrendelő*” indokolással ellátott írásbeli határozat bevezetése nyomán¹² – az a felfogás, hogy a nyomozást végző hatóság csak formalizált körülmények között érintkezhet más személyekkel. Mivel pedig az eljárásban mindenkinek jogilag pontosan körvonalazott jogállása van (tanú, szakértő vagy terhelt), a hatóság eljáró tagja és közöttük a kommunikációnak jogilag szabályozott eljárási cselekmény keretei között kell végbemennie ahhoz, hogy az eredménye eljárásjogi értelemben törvényes bizonyítási eszközből nyert bizonyító tény – vagyis (*perrendszerű*) bizonyíték – legyen. A büntetőeljárási jog és a kriminalisztika közötti szerepmegoszlásra vetítve ez azt jelenti, hogy a kriminalisztika rendeltetése nem a releváns tények kiderítésének, hanem csupán az ezt szolgáló alakszerű büntetőeljárási cselekmények „technológiájának”, célszerű lebonyolítási módjának kidolgozása. Ehhez a szemlélethez társul az az eljárásjog-központú elgondolás, amely az adatgyűjtési módszereket eljárásjogi skatulyákba próbálja kényszeríteni, és amelyikkel kapcsolatban ezt a törekvést nem tudja érvényesíteni, azt legszívesebben egyszerűen „nem létezőnek” tekintené. Mindez alapvetően a büntetőeljárási jog és a kriminalisztika viszonyának, és ennek folytán a büntetőeljárás előkészítő szakaszában, a nyomozásban folyó megismerésnek az értelmezéséből adódik.

Ennek a felfogásnak a hátterében a szovjet büntetőeljárási jognak az a – miénktől eltérő – szabályozása húzódik meg, hogy ott a bírósági eljárás előkészítése két szakaszra, a *nyomozásra* és a *vizsgálatra* oszlott; az előbbi a rendészeti, az utóbbi az alapvetően ügyészégi keretek között működő vizsgálati szervek feladata volt. A vizsgálatnak – amely csak a törvényben tételesen felsorolt információk alapján volt indítható – általában kötelező előfeltétele volt a nyomozás; kiinduló adatbázisát tehát a nyomozás eredménye szolgáltatta, célja pedig „perrendszerű bizonyítékok” (jegyzőkönyvek, szakértői vélemények) produkálása volt.

¹² 1954. évi V. törvény 26. §; 1951. évi III. törvény 91/B §.

A kriminalisztikai tananyagok a vizsgálathoz kapcsolódtak, és a hazai kriminalisztika fejlesztése a szovjet tananyagokon alapult. Az adatgyűjtés – amelynek tere a tényfelderítés kezdeti stádiuma – értelemszerűen az (így felfogott) nyomozáshoz, vagyis a szovjet büntetőeljárás rendszerben a rendészeti szervek tevékenységéhez kapcsolódott, s kevésbé tekintették a kriminalisztika tárgyának. Az 1961-es kiadású – egyébként magas színvonalú – magyar *Kriminalisztika* tankönyvben is csak szinte függelékként kapott teret. A magyar jogban azonban nem különült el a „nyomozás” és a „vizsgálat”; valójában a „vizsgálat” volt a törvényben „nyomozás” néven szabályozott eljárás, és így a *főként adatgyűjtés formájában megvalósuló tulajdonképpeni nyomozás mintegy törvényen kívül került*. Ennek nyomán az adatgyűjtés „bevett” módszereinek egy részét illetően a gyakorlatban nem kis bizonytalanság alakult ki; kérdésessé vált, hogy ezeket egyáltalán szabad-e alkalmazni.¹³ Az 1990-es évek elején e bizonytalanság kiküszöbölése érdekében került bele az 1998. évi XIX. törvény (Be.) javaslatába – később a törvénybe – a 178. § a nyomozó hatóság *egyéb adatszerző tevékenységéről*, amely erre az egykori bűnvádi perrendtartás¹⁴ szóhasználatára nyomán a „puhatolás” kifejezést használta, figyelmen kívül hagyva a már évtizedek óta hatályos „belső” rendőrségi utasítások terminológiáját, amely e szónak meghatározott normatív jelentést tulajdonított.¹⁵

A helyzet azonban változatlanul nem könnyen tekinthető át. A (köznyelvi értelemben vett) „nyomozás” hagyományosan rendészeti természetű tevékenység, túlnyomórészt a rendőri nyomozó hatóság tagjai végzik, akik rendőrök, és az „adatgyűjtés” keretében „személyi adatforrások”-tól is igyekeznek adatokat szerezni – azaz megkérdeznak olyan embereket, akikről feltételezhető, hogy felvilágosításokat tudnak adni. A korábban említett „törvényességi követelmény” szerint viszont az (eljárásjogi értelemben vett) nyomozást a Be. szabályai szerint kell végezni, amelyek – a jelek szerint – nem számoltak azzal, hogy a személyi adatforrások ilyen hasznosítására is szükség lenne. A 178. és 178/A § szövegében a „felvilágosítás kérése” mint az „*egyéb adatszerző tevékenység*” megengedett módszere, ma sem szerepel.

A problémát látszólag megoldja a belügyminiszter irányítása alá tartozó nyomozó hatóságok nyomozásának részletes szabályairól és a nyomozási cse-

13 Ezt részben az adminisztráció fokozásával igyekeztek ellensúlyozni; például a Legfőbb Ügyészség instrukciói szerint az ismeretlen tettes által elkövetett bűncselekmények ügyeiben a sikertelen adatgyűjtés keretében kikérdezett személyek nyilatkozatait, amelyek szerint semmi érdemlegesről nincsen tudomásuk, jegyzőkönyvbe is kellett venni, nem volt elegendő többé a nyomozó jelentése.

14 Az 1896. évi XXXIII. törvény 83. §.

15 Később ezt a 2001. évi I. törvény 108. és a 2006. évi LI. törvény 80. §-a korrigálta.

lekmények jegyzőkönyv helyett más módon való rögzítésének szabályairól szóló 23/2003. (VI. 24.) BM–IM együttes rendelet 116. § (1) bekezdésének bb) alpontja (és az ennek mintájára készült többi hasonló rendelet analóg rendelkezései), amely a rendőrségi törvény egyéb – rendészeti természetű – jogszolgáltatásainak alkalmazása mellett a felvilágosításkérést is megengedi a Be. 178. § keretében. Ez védhető ugyan azzal, hogy a rendőri nyomozó hatóság tagja maga is rendőr, akinek szolgálata ellátása során joga van felvilágosításokat kérni, de mégis kérdéses, hogy a törvény végrehajtásának szabályozása keretében megengedhető-e olyasmi, amire a végrehajtandó törvény maga – bár ésszerű lenne – nem ad engedélyt. Talán ezzel is magyarázható, hogy a kriminalisztikai tananyag a felvilágosításkérést mint adatgyűjtési módszert a „megkeresés” fogalomkörén belül „személyes megkeresés” elnevezéssel tárgyalja.¹⁶ Megjegyzendő, hogy a rendőrségi törvény szerint „[A]kitől a rendőr felvilágosítást kér – ha jogszabály másként nem rendelkezik –, az általa ismert tényekkel, adatokkal kapcsolatos választ adhatja meg” (32. §), tehát, ha képes rá, köteles felvilágosítást adni. E kötelezettség ugyan úgynevezett *lex imperfecta*, nincs szankciója, de – mivel bűnügyről van szó, és az illetőről nyilvánvalóan feltételezhető, hogy releváns tény ismer – a válasz megtagadása alap arra, hogy a rendőrhathósághoz idézzék tanúként, és akkor már a válasz az eljárási törvény alapján kikényszeríthető.

A tárgyi adatforrások hasznosításának módja a tárgyak megtekintése – szemrevételezése, tanulmányozása –, aminek eredménye azok mibenlétének, milyenségének, tulajdonságainak észlelése. Az ilyen módon megismerhető anyagi sajátosságok, elváltozások – tág értelemben felfogott nyomok – azonban csak relatív eredményeket hozhatnak, mert a keletkezésük időpontjára vonatkozó információ általában nem szerezhető belőlük. Egy – lényegében természeti – folyamat időtartama a megfelelő természettudományi ismeretek segítségével állapítható meg, de ezek az ismeretek rendszerint *szakismeretek*, amelyeket valakitől (egy szakembertől, felvilágosítás kérése útján) meg kell tudni. Ha azonos helyen több, eltérő időpontban lezajlott nyomképződési folyamat következtében létrejövő több elváltozás részben fedi egymást, szerencsés esetben megállapítható, hogy melyik a korábbi és melyik a későbbi, de a nyomok keletkezési időpontja a (csillagászati alapú) emberi időszámításban nem helyezhető el. A történelem – és benne az időszámítás a rendszert jellemző, egységes, mértékadó kezdőidőponttal (Krisztus születése, a Világ kezdete, Mohamed menekülése Mekkából Medinába) – emberi találmány. Személyi

¹⁶ Lásd Anti Csaba – Barta Endre – Bócz Endre – Krispán István – Romasz Árpád: i. m. 59. o.

adatforrásból tudható csak meg, hogy mikor nem volt *még*, és mikor volt *már* ott az elváltozás. Ha az agyagos talajon található térfogatnyi nyomban – például cipőtalpbenyomatban – esővíz van, bizonyosra vehető, hogy a nyom az eső előtt keletkezett, de azt egy embertől – *valakitől* – kell megtudni, hogy mikor esett az eső. Az időpontok kriminalisztikai jelentősége nem szorul bővebb magyarázatra. Ezért elmondható, hogy a felvilágosítások kérése az adatgyűjtés nélkülözhetetlen, és túlzás nélkül állítható, hogy a legfontosabb módszere.

Az adatgyűjtés további ismert módszerei a megfigyelés különböző változatai, amelyeknek a segítségével folyamatok, eseménysorozatok stb. kísérhetők figyelemmel. A kriminalisztikai csapdák a megfigyelés sajátos válfajának foghatók fel. Segítségükkel egy – a múltbeli tapasztalatok alapján az adott környezetben nagy valószínűséggel várható – bűncselekmény elkövetésének feltételezett helyszínét huzamos időn át úgy lehet technikai úton vagy alkalmilag titkosan együttműködő megbízott személy (a „csapdagazda”) segítségével megfigyelés alatt tartani, hogy ha a bűncselekményt valóban elkövetik, erről igen rövid időn belül értesülni lehessen, és az elkövetésre, valamint az elkövető személyére bizonyíték keletkezzen. Ezeket a szakirodalom bőven tárgyalja.

Mint látható, az adatgyűjtés módszereinek többnyire van megfelelője az eljárásjogi értelemben vett nyomozás módszertanába illő, alakszerű eljárási cselekmények között is. A *felvilágosításkérés* nem feltétlenül – sőt többnyire nem – szorítkozik egyetlen kérdésre, öltheti akár huzamos ideig tartó *kikérdezés* formáját is, amelyet csak azért nem nevezünk kihallgatásnak, mert arra a törvény szigorú alakszerűségeket ír elő. A tárgyi adatforrások „*vallatásának*” az eljárásjogi értelemben vett nyomozás (vizsgálat) keretében a *szemle* – beleértve a *szakértői szemlét* (és a szakértői vizsgálatot), amelyre azonban csak akkor van mód, ha (akár úgynevezett „negatív nyomok” – azaz *elváltozások hiányának* hiteles megállapítása érdekében) már van mit megsejmelni. A megsejmelni való dolog (tárgy, elváltozás stb.) meglelése azonban rendszerint feltételezi a kérdéses dolog hollétének megismerését, és erre már az eljárásjog nem ismer receptet. A *kutatás* nem eljárási cselekmény, hanem *kriminalisztikai módszer* a tárgyi adatforrás hollétének kiderítésére, a *házkutatás* és a *motózás* eljárásjogi előírásai pedig azokat az előfeltételeket szabályozzák, amelyek megléte garanciális követelmény akkor, ha a módszer az alkotmányosan védett magánszféra (a házi jog és a személyi integritás) határain belül kerülne alkalmazásra.¹⁷

¹⁷ Hasonlóképpen, a lefoglalás és a zár alá vétel, valamint a biztosítási intézkedés is alkotmányosan garantált jog – a tulajdon – korlátozásának előfeltételeit és garanciális követelményeit szabályozza, nem a nyomozás lényegét tevő megismerést.

Az 1954 utáni hazai eljárásjog a már korábban említett szemléletváltást tükröző szabályozással a kontinentális büntetőeljárás jogban honos „(rendőri) nyomozást” és „(bírói) vizsgálatot” összeolvasztotta. Ennek következtében a kriminalisztikai értelemben vett, alapvetően rendészeti természetű adatgyűjtés és az eljárásjogi szabályozás alá vont nyomozás szimultán érvényesült és a rendészeti szervek hatáskörébe került. Mindmáig ez a helyzet. A rendészeti jellegű – korábban „operatív munkának” nevezett – módszerek (informátorok és alkalmi titkos együttműködők, titkos [technikai] megfigyelési eljárások stb.) beépítése az eljárásjogi értelemben vett nyomozásba ennek a megnyilvánulása.

Ki gyűjti az adatokat?

A Be. 178. § (1) bekezdése az adatgyűjtést a „nyomozó hatóság” részére engedélyezi.

Ha az adatgyűjtés alapvető módszereit – a felvilágosításkérést, a kutatást és szemrevételezést meg a megfigyelést – a szavak hétköznapi értelmében fogjuk fel, akkor még bűncselekmény gyanúját keltő körülmények esetén is nyilvánvaló, hogy ez nem hatósági privilégium, hiszen a károsult magánszemély is érdeklődhet, szemrevételezhet stb., vagyis próbálhatja maga is kideríteni, hogy mi történhetett, ki követhette el a tettet. Végtére is nincsen (jogi értelemben) általános feljelentési kötelezettség, és nem jogszerűtlen az, hogy például csak magánjogi úton érvényesítse kártérítési igényét, ha sikerül a lehetséges és szükséges bizonyítékokat megszereznie.

A nyomozó hatóság esélyei természetesen több okból is jobbak, mint egy magánszemélynek, de előnye nem elsősorban a *hatósági* – különösen nem a *nyomozó* hatósági – státusából adódik, hanem abból, hogy nagyobb a létszáma, és rendelkezésére áll a szükséges szaktudás, hozzáértés és felszerelés. Nem elhanyagolandó persze bizonyos esetekben a rendészeti státusból eredő kényszerítés lehetősége, valamint a különféle saját adattárak mellett más nyilvántartások tartalmához való hozzáférés sem, de az adatgyűjtés sikerének nem a kényszerítés, hanem az együttműködési készség kiváltása a záloga.

A nyomozó hatóság részére az adatgyűjtést ténylegesen a szervezet alkalmazottai, a beosztottak végzik.

Azt az ügy természete dönti el, hogy az ügy előadója egyedül, vagy az erre a célra szervezett nyomozó csoport végzi a munkát. Lehetőség van arra is, hogy egyes feladatokra a szervezet más beosztottjait – esetleg más állomány-

csoportokat, sőt külső segéderőket (például nagyobb terület átkutatásához a polgárőrséget, vagy a lakosság köréből önként jelentkezőket) is bevonjanak. A Be. 178. § (2) bekezdése kifejezetten megengedi a nyomozó (rendészeti) hatóság olyan tagjának az igénybevételét, aki e minőségét leplezi, és ezzel kapcsolatban a *fedett nyomozó* kifejezést használja. Ez azt jelenti, hogy a nyomozó hatóság eljáró tagja ténykedhet e minőségét leplezve akkor is (például *puhatolás* keretében), ha nem tartozik a speciális állománycsoportba, a törvénynek abból a rendelkezéséből pedig, hogy a hatóság „a rá irányadó törvény szerint más, bírói engedélyhez nem kötött titkos információgyűjtést is végezhet”, az következik, hogy e tevékenységben akár alkalmi titkos együttműködők közreműködésére (például csapdagazda) is támaszkodhat. Ezeknek – és a struktúrájukban hasonló szerkezetű, de jóval bonyolultabb fedett műveleteknek, amelyek végső soron büntetőjogi tilalomba ütköző megállapodás (vesztegetés, befolyással üzérkedés, csalás, kábítószer-, vagy fegyverkereskedés stb.) leleplezését készítik elő, és amelyekben alkalmi titkos együttműködők közreműködése ugyancsak nem tekinthető kizártnak – fontos követelménye a *provokáció elkerülése*. Ezt szolgálja az az elv, hogy a csapdaszerű fedett műveletekben szereplő „csalétek” ne jelentsen szembeszökően nagyobb csáberőt, mint amilyen kísértéseknek a mindennapi élet rendes menetében is ki vannak téve az emberek; a való életet kell modellezni.¹⁸

A szervezet keretében – nyomozó csoportban – végzett adatgyűjtés sajátos problematikáját a kriminalisztika elméletében már régen feldolgozták és rendszereztek, megfogalmazva a legfontosabb követelményeket. Nagy hangsúlyt kapott az, hogy a csoport *tagjainak* rendszerint nincs áttekintésük az ügy egésze felett, így a relevanciát nem képesek helyesen megítélni, és ezért a megszerzett adatokat nem szabad szelektálniuk. A lehető legpontosabban, torzulásmentesen és maradéktalanul továbbítaniuk kell őket, mert így lehet elejét venni annak, hogy a beosztott és a vezető – ebben az összefüggésben a nyomozó csoport és a hatóság illetékes vezetője – ismeretanyaga között lényeges különbség alakuljon ki.¹⁹ Kevesebb figyelem jutott e veszély *fordított-jára*, nevezetesen arra, hogy a nyomozást végző hatóságnak az a vezetője –

¹⁸ Philip B. Heyman, az Egyesült Államok igazságügyi minisztériuma büntügyi főosztályának munkatársa a Kongresszus igazságügyi bizottságának polgári és alkotmányos jogokkal foglalkozó albizottsága által 1980-ban, az FBI fedett műveletei körében végzett vizsgálat folyamán tett észrevételeiben fogalmazta ezt meg, mint állandóan alkalmazott elvet. Lásd Garry S. Katzmann: *Inside the Criminal Process*. W.W. Norton & Company, New York-London, 1991, p. 82.

¹⁹ Lásd Anti Csaba – Barta Endre – Bócz Endre – Krispán István – Romasz Árpád: i. m. 49. o.

aki esetleg az adott ügyön dolgozó több nyomozó csoportot irányít – hogyan kezelje és ossza meg az információkat a nyomozó csoportokkal.

E téren érdekes és tanulságos példával szolgált a közismert móri bankrablás esete.

Mint ismeretes, 2002. május 9-én Móron egy bankfiókban a fegyveres rablók az alkalmazottakat és az aktuálisan ott tartózkodó ügyfeleket – összesen nyolc embert – agyonlőtték. A nyomozást az Országos Rendőr-főkapitányság Szervezett Bűnözés Elleni Igazgatósága – ezen belül a Különleges Ügyek Osztálya – végezte, legfőbb irányítója az igazgató és az említett osztály vezetője volt, de más szervek is kaptak feladatokat. Alakult egy nyomozó csoport a helyszíni adatok gyűjtésére és feldolgozására is. Miközben ez a csoport dolgozott, a nyomozás legfőbb vezetői „kívülről”, egy körözött bűntettestől közvetítő útján kaptak egy tippet, amely gyanúba keverte a később elítélt *Kaiser Edét* és *Hajdú Lászlót*. Ezt eleinte nem osztották meg a többi – köztük a helyszíni adatgyűjtést és -feldolgozást végző – nyomozó csoporttal. Július 21-én a tipp-adót elfogták, egyezkedtek vele, majd Kaiseréket is elfogták és – bár a terhelő adatok szegényesek voltak, ami vitára adott okot – le is tartóztatták. A helyszínen sem az eddig, sem az ez *után* szerzett adatok nem szóltak ellenük, és ahogy az idő múlt, ez egyre inkább a javukra szolgáló megfontolásokat erősítette.²⁰

Kaiserék elfogása után a nyomozás vezetői érdemben megszüntették a helyszíni adatgyűjtő és -feldolgozó csoport tevékenységét azzal az indokkal, hogy az ügy „*vizsgálati szakba került*”²¹, holott – mint utólag kiderült – még lett volna tennivaló. A végeredmény ismert: a valódi tettesek csak Kaiserék – részben jogerős – elítélése után kerültek kézre.

Mindez azt sugallja, hogy a büntetőeljárás és a rendészeti tevékenység összekeverése – amely a kriminalisztikai elméletben a „felderítés” és a (nyomozási feladatként kezelt, vagyis nyomozásbeli) „bizonyítás” viszonyának problémájaként tükröződik – nem feltétlenül és maradék nélkül szerencsés.

A „felderítés”-ről

A hatályos Be. a „felderítés” szót felismerhető rendszer és jelentésének pontos körülírása nélkül használja. Szabatos értelmezést csak a *felderítetlenség*

²⁰ Kovács Lajos: *A Mór megette...* Az elmúlt évek legmeggrázóbb magyar gyilkosságai. Korona Kiadó, Budapest, 2009, 193. és köv. o.

²¹ Bolcsik Zoltánnak, az ORFK Szervezett Bűnözés Elleni Igazgatósága vezetőjének a HVG egy újságírója kérdésére adott nyilatkozatát idézi Kovács Lajos. Uo. 277. o.

mint az elsőfokú ítéleti tényállás megalapozatlanságának nevesített változata kapott.²²

A „felderítés” főnévnek és a „felderíteni” igének természetesen van egy – meglehetősen tág – jelentéstartalma a magyar köznyelvben, ez azonban nem nyújt olyan tudományos fogalom meghatározást, amilyenre a kriminalisztikában mint szaktudományban – nézetem szerint, és nem egyedül vélekedem így²³ – szükség lenne.

Lakatos János a szóhasználat áttekintésekor rámutatott arra, hogy a szaksargonban a „felderítés” kifejezést az „operatív munka” szinonimájaként is, és az ismeretlen tettes kilétének megállapítására irányuló nyomozás megkülönböztetésére is alkalmazzák, de használják az ügy „szélesítésének”, vagyis annak a ténykedésnek a jelölésére is, amely a már ismert büntetett még nem ismert vagy nem azonosított bűncselekményeinek, vagy ismeretlen társainak megállapítására irányul. Fejtegetésének konklúziója szerint „[K]riminalisztikai szempontból a felderítés a vizsgált – a nyomozás, illetve az eljárás tárgyat képező – esemény, azaz a történeti tényállás megismerésére irányuló adatgyűjtő tevékenység, amelynek során mindenféle adat, tény, vélemény, információ és adatforrás felhasználható, amely alkalmas az objektív igazság feltárására”²⁴.

Tremmel Flórián szerint a felderítés a bűnügyi bizonyítás előkészítő szakasza, a bizonyítékok felkutatása²⁵, az eljárásjogi szabályozott nyomozáson belül a vizsgálatról mint sajátos előzetes bizonyítástól megkülönböztetett „(szűkebb értelemben vett) nyomozás, azaz alakszerű felderítés”²⁶, „többverziós megismerési stádium”, amelyben egy jelenségnek több változatát, magyarázatát adjuk.²⁷

Nézetem szerint a „felderítés”-ben a megismerés folyamatának egy olyan szakaszát kell látnunk, amely részben a bűnügyi rendészet, részben pedig a büntetőeljáráshoz tartozó nyomozás területén érvényesül.

22 Be. 351. § (2) bekezdés a) pont. Magyarázatát lásd Berkes György (szerk.): Büntetőeljárásjog – Kommentár a gyakorlat számára. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2004, II. kötet, 874. o.

23 Lakatos János (1998): i. m. 8. o.

24 Uo. 9. o. Később ezt úgy egyszerűsítette, hogy „[a] nyomozáson belül a felderítés a történeti tényállás megismerésére és a nyomozási feladatok elvégzéséhez szükséges feltételek biztosítására irányuló adatgyűjtő és feldolgozó tevékenység”. Balláné Füsztér Erzsébet – Kunos Imre – Lakatos János: i. m. 94. o.

25 Tremmel Flórián (2001): i. m. 209. o.

26 Uo. 349. o.

27 Tremmel Flórián (2006): i. m. 31. o.

A bűnügyi rendszet egyik feladata a napi események számbavétele és elemzése, valamint a kétes, szokatlan vagy gyanúsnak tűnő jelenségek számon tartása, fejleményeik figyelemmel kísérése révén a bűnügyi érdeklődést felkeltő történések kiválasztása. Ezt sorolom a „felderítés” fogalomkörébe. A nyomozásra tartozó ügyek egy részének a kezdeti szakaszában – nyilvánvalóan az eljárásjogi értelemben vett (formális) bizonyítás előkészítése végett – a feltételezett bűncselekményt (esetleg) hordozó történet tényelemeinek egy viszonylag széles körét kell abból a szemszögből osztályozni, hogy kapcsolódhatnak-e akár közvetlenül, mint alkotó elemek, akár közvetve, mint a bizonyítást lehetővé tevő kauzális rendszer (a „történet”) elemei, a „történeti tényállás” valamelyik eleméhez. Ennek az eredményeként válik világossá, hogy van-e ok eljárást indítani – tehát lesz-e egyáltalán szükség bizonyításra –, s ha igen, mely tényeket kell majd bizonyítani, és erre a konkrét történet figyelembe véve milyen bizonyító tények kínálkoznak; melyek és hol találhatóak azok az adatforrások, amelyekből a megfelelő bizonyítási eszközökhöz hozzá lehet jutni. A „felderítés” így a köznapi történések megismerési folyamatában egyrészt a bűnügyi szempontú szelektálás kerete, másrészt a bűnügyi érdeklődésre számot tartó történésekben belül a (mind logikai, mind formális/processzuális értelemben vett) bizonyítás feltételeinek gyakorlati megteremtése.

Általánosságban fogalmazva mondhatjuk úgy: a *felderítés az elméletileg (formálisan) lehetséges bizonyítási okok számbavétele, és annak gyakorlati megállapítása, hogy közülük melyek léteznek valójában is*. Kézenfekvő példái ennek a tanú kutatás különféle változatai: kik szoktak az elkövetés feltételezett időpontjában az elkövetési hely környékén járni? Kik jártak valóban arra? *Formálisan* (elméletileg) mindenki, aki arra szokott járni, adatforrás lehet, de aki – szokásától eltérően – ténylegesen mégsem járt akkor arra, nyilvánvaló, hogy *valójában mégsem az*.

A valójában lehetséges adatforrásból sem biztos, hogy ténylegesen adathoz lehet jutni. Aki tényleg arra járt, és ezért észlelhetett volna releváns tény, de például rövidlátó, és nem volt rajta szemüveg, ezért nem látott semmit, nem *valóságos*, hanem csupán *látszólagos (virtuális)* adatforrás.²⁸

E szerint a „*felderítés*” fogalma átfogja egyrészt azt a – titkos és nyílt – adatgyűjtést, amely a bűnügyi rendszerben a bűnügyi érdeklődést felkeltő történések kiválasztását szolgálja, másrészt a köznyelvi értelemben vett nyomozás keretében folytatott adatgyűjtésnek azt a fázisát, amelynek rendeltetése a feltételezett bűncselekmény tényeihez kapcsolódó, *elméletileg* lehetsé-

²⁸ Részletesebben Bócz Endre (2006): i. m. 105. o.

ges bizonyítási okok és az ezekhez kapcsolódó adatforrások számbavétele, valamint a számításba jövő lehetőségek realitásának és virtuális vagy valóságos voltának feltárása. Ezzel nyílik lehetőség a relevánsnak ígérkező adatok megismerésére. Az így megismert („*begyűjtött*”) adat feldolgozása és értékelése már kívül esik a felderítés fogalmi határain.

Az adatgyűjtés és a processzuális bizonyítás

Nem téved, aki azt olvassa ki ebből az írásból, hogy a bünygyi nyomozás során adatgyűjtés útján gyakorlatilag mindaz az ismeret megszerezhető, amelyre szükség van, és az eljárásjogi értelemben vett nyomozás formalizált eljárási cselekményei sem adnak több ismeretet, mint a sokkal rugalmasabb adatgyűjtési módszerek. Ahol – mint például az angolszász területeken – a nyomozás rendőri (vagyis rendészeti ügykörben) ellátandó feladat, némi egyszerűsítéssel szólva ebből áll a vádemelés – és ezzel a bírósági eljárás – előkészítése.

A probléma vetülete elméleti síkon az „adat” és a „bizonyíték” viszonya. Lássuk ezt egy egyszerű példán!

Tegyük fel, hogy *A* betörte a munkában lévő *B* lakásának ablakát, bement, a meglelt háromszázezer forint készpénzt zsebre vágta, továbbá nyolcszázezer forint értékben ékszereket és más értéktárgyakat batyuba kötött, magához vett, és elvitte. Távozásakor meglátta és megismerte őt a szemközti ház udvaráról *C*. A károsult a lopást észlelve telefonált a rendőrségre, majd tudakozódott a környéken, és mielőtt a rendőrségi helyszínbiztosító megérkezett volna, ily módon *C*-től hírül vette, hogy mit látott. Ezt a járőrrel, majd a helyszíni szemlét tartó nyomozókkal is közölte. Mindezt *C* személyesen is megerősítette, mikor az adatgyűjtés keretében őt is kikérdezték. Ezek után a „forrányomos” felderítést végző nyomozó csoport még a szemle idején felkereste *A*-t a lakásán, és ő felszólításra a tettet beismerte, a zsákmányt hiánytalanul előadta, és bár a lakását mégis átkutatták, mást nem találtak. A *B* lakásából származó zsákmányt lefoglalják, és *A*-t a bűnjelekkel együtt előállítják.

Van-e még „kinyomoznivaló”? Bár a gyanúsított beismerő nyilatkozatot tett, és felszólításra („*Hol a lopott holmi?*”) a bűnjeleket is előadta, házkutatást is tartottak az esetleges más bűncselekményekből származó tárgyi bizonyító eszközök felkutatása érdekében. Büntársak szerepére nincs adat. A *B*-től kapott leírás ráillik az *A*-tól kapott tárgyakra, *C* megnevezte kikérdezésekor *A*-t, a történet tehát ismert. *B* ugyan a sérelmét telefonon jelentette be, de nyilatko-

zata – beleértve az eltűnt tárgyak leírását és C elbeszélését is – szerepel a helyszínbiztosító járőr és a nyomozó csoport jelentésében, C elbeszélése úgyszintén, a lefoglalt tárgyak önmagukért beszélnek – vagyis nyilvánvaló a történeteken túlmenően az is, hogy mivel lehet a történeteket bizonyítani.

Mégis, mi történik a továbbiakban?

A helyszíni szemle dokumentációjára feljegyzik a nyomozás megindulását, majd az előállított A-val közlik a gyanúsítást, kihallgatják és jegyzőkönyvbe veszik a vallomását, döntenek az őrizetbe vételéről, stb. vagy a szabadon bocsátásáról, és elvégzik a mindezzel összefüggő adminisztrációt. Megidézik B-t és C-t, és már többszörösen írásba foglalt nyilatkozataikat ezúttal jegyzőkönyvbe veszik, végül a lefoglalt értéktárgyakat – amelyek forgalmi értéke nyilvánvalóan meghaladja a félmillió forintot, és egymillió forintnál kevesebb – a kárösszegekszerűen pontos megállapítása céljából esetleg szakértővel is megvizsgáltatják.

Okosabb lesz valaki mindettől? A jegyzőkönyvekben ugyanazok a tényismeretek („*amikor reggel 7 órakor elmentem, a dolgok itt voltak a lakásban, és sértetlen volt az ablak, amikor délután 16 órakor megjöttem, az ablak betörve, minden felforgatva, a pénz, az ékszerek, stb. hiányoztak*”; „*délután fél 3 körül a kiskertben dolgozva láttam az általam személyesen ismert A-t, amint B-ék szemközti portájának kapuján kijött, kezében egy batyuval. Még szöveget is ütött a fejembe, mit kereshetett ott, hiszen tudja, hogy ilyenkor senki nincs náluk otthon...*”) jelennek meg, mint a jelentésekben, csak az állítmányi ízealakok és az iromány formája más.

A nyomozó hatóság adatgyűjtést végző tagja írásbeli jelentést tesz a szolgálati előljárójának (végső soron a hatóság vezetőjének) a szerzett ismeretekről és forrásokról. A „nyomozás”-nak nevezett vizsgálat keretében jegyzőkönyv készül. Ebben az adatforrás és az adatgyűjtő együttesen igazolja, hogy az adatforrás mit jelentett ki a tényre vonatkozó tudomásáról („*láttam, amint...*”, „*hallottam, amikor mondta...*” stb.), vagy az eljárási cselekmény részvevői (a nyomozó és például a gyanúsított, a védő, a hatósági tanúk) együtt jelentik ki, hogy mit tapasztaltak.

Az írásbeli jelentés *szolgálati okirat*, amely csak azt igazolja, hogy a jelentéstételre kötelezett beosztott mikor és mit közölt a jelentés címzettjével – például a megkérdezettől kapott felvilágosításról –, de nem *közzokirat*.²⁹ A be-

²⁹ Az okirat fogalmáról lásd a Be. 116. §-át, a közzokirat fogalmáról az 1952. évi III. törvény 195. § (1) bekezdését. Sokan – mint a 2006-os eseménnyel kapcsolatos semmisségi törvény előkészítéséről szóló sajtóhírekből kitűnik, még jogszabály-előkészítéssel foglalkozó kormánytisztviselők és országgyűlési képviselők is – a jelek szerint ezzel sincsenek tisztában, s a rendőri jelentést közzokiratnak hiszik.

osztott, aki készíti, maga nem azonos a *hatósággal*, az írásbeli jelentést nem a „hatóság ügykörén belül”, hanem a saját feladatkörén belül készíti. Az írásbeli jelentés nem is a benne közölt adatban tükrözött tény („esemény megtörténtének vagy nyilatkozat megtételének”) bizonyítására készül, hanem azért, hogy a beosztott az adatról történő értesülése felőli tájékoztatást adjon hivatali előjárójának. Önmagában nem is bizonyítja sem azt, hogy az adatszolgáltató valóban azt mondta, amit a jelentéstevő tulajdonít neki, sem azt, hogy az adatforrás (ha valóban megtette a neki tulajdonított kijelentéseket) igazat mondott.

A nyomozó hatóságon belül a hivatali előjáró eldöntheti, hogy hisz-e a beosztottjának, és ha igen, hisz-e az adatforrásnak. A jegyzőkönyv ellenben *közkirat*, amely az ellenkező bizonyításáig igazolja a benne leírt események megtörténtét, és/vagy nyilatkozatok elhangzását, de nem bizonyítja azt, hogy a nyilatkozat tartalmilag is megfelel a valóságnak. Jegyzőkönyvbe foglalt kijelentés esetén a kijelentés elhangzása elvileg nem tehető vitássá, csak az adatforrás hitelt érdemlősége vonható kétségbe.

Az okirat a tárgyaláson felolvasható mint bizonyítási eszköz.³⁰ Ha az adatgyűjtés során kikérdezett tanú olyan felvilágosítást ad, amely bizonyítandó tény igazolására ígérkezik alkalmasnak, szükségessé válhat az is, hogy majd a bíróság előtt tanúsítsa aényt. Ha ez valamilyen okból lehetetlenné válik (például a tanú meghal, vagy a tárgyalás idején betegen fekszik), a kihallgatási jegyzőkönyv felolvasható; ha azonban csak az adatgyűjtést végző nyomozó jelentéséből tudható, hogy a tanú mit bizonyítana, ha kihallgatnák, a nyomozónak kell(ene) tanúsítania, hogy mit mondott neki az illető a kikérdezéskor.

Senki nem állíthatja azt, hogy kazalnyi jegyzőkönyv nélkül, csupán adatgyűjtésről szóló jelentések, tárgyi bizonyítékok és szakértői vélemények segítségével nem készíthető elő sikeresen mégoly bonyolult és szerteágazó bűnügyben is a vádemelés. Gyakorlati tapasztalatok és nagy terjedelmű, szerteágazó bűnügyek igazolják, hogy lebonyolítható a tárgyalás is.

30 A Be. 301. § (2) bekezdése értelmezhetetlen. A „nyomozó hatóság” a Be. 36. §-a értelmében a rendőrség, továbbá a vám- és pénzügyőrség, illetőleg az ügyészség. A rendőri nyomozó hatóságokat a 15/1994. (VII. 14.) BM rendelet sorolja fel, de a felsorolt hatóságok, mint olyanok, nem szoktak jelentéseket tenni, a beosztottaiknak az előjáróikhoz intézett (írásbeli) jelentései sem a rajtuk kívül fekvő tény igazolására szolgálnak, hanem, mint szolgálati okiratok, arra, hogy a jelentési kötelezettség teljesítését dokumentálják. A jelentéstevő a jelentés tárgyát alkotó tudomásszerzését és szerzett tudomását tanúként bizonyíthatja. A *hatóság* jelentését – azaz azt a jelentést, amelyet a hatóság tesz – csak a *hatóság vezetője* (a kapitányságvezető, igazgató) írhatja alá, vagy olyan alárendeltje (például osztályvezető, alosztályvezető), akire e jogkört delegálta.

Tapasztalhatjuk, hogy a bonyolultabb bűnügyek nem kis hányada a hazai bíróságokon elhúzódik; hogy a bizonyítékok bírósági vizsgálatában a közvetlenség követelménye inkább hirdetett hangzatos elvként, mint gyakorlati törekvésként jelenik meg; hogy jóval egyszerűbb egy tanúnak a nyomozás során tett vallomásáról felvett jegyzőkönyvet felolvasni, mint tudattartalmát türelmes kihallgatással kideríteni. Ezek mindegyike amellet szóló érvként használatos, hogy a már évtizedek óta megszokott eljárásmodot akkor sem kell háborgatni, ha bevezetését nem igazolta szakmailag megalapozott elvek koherens rendszere, sőt az alapjául szolgáló szemlélet is több bírálatot kapott, mint elismerést.

E megfontolás miatt tették – a törvény eredeti törekvéseivel ellentétben – kötelezővé a tanúk nyomozati kihallgatásáról jelentés helyett jegyzőkönyv készítését.

Az adatgyűjtés során megismert és bizonyítási szempontból relevánsnak tűnő adatokat így az eljárás során – biztos, ami biztos – a törvényben szabályozott nyomozási cselekmény keretében a bíróság előtti bizonyításra alkalmas módon, jegyzőkönyvben vagy szakértői véleményben rögzíteni kell, akkor is, ha ez sokszor nem egyéb, mint bürokratikus és értelmetlen többletmunka.